

УДК 94(476)«1918»

В.С.Місіюк (Білорусь, Бересть)

ПУНКТИ ПРЕЗИДЕНТА ВІЛЬСОНА І БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ МИР

В статті розглянуто вплив програми мирного урегулювання Першої світової війни Вудро Вільсона на процес проголошення незалежності Української народної республіки і підписання нею Берестейського мирного договору.

Ключові слова: Українська народна республіка, міжнародна політика, дипломатія, мирний договір.

Президент Сполучених штатів Америки Вудро Вільсон належить до видатних історичних осіб ХХ століття. Виглошені ним «14 пунктів» стали важливим програмним документом, який вплинув на хід світової історії. Республіканські ідеали, на яких була заснована міжнародна програма Вудро Вільсона, започаткували процес розпаду колоніальної системи, ліквідації імперій, утвердження сучасної міжнародної політичної системи.

Історик Йосиф Редліх вважав, що маніфест імператора Австро-Угорщини від 16 жовтня 1918 р., який давав народам імперії право на самовизначення і декларував трансформацію імперії в федерацію, напряму пов'язаний з «14 пунктами Вільсона» та нотами американського президента [1, с. 291]. Навряд чи хтось може сумніватись також в тому, що вільсонівська ідея Світової конференції спочатку втілювалась в вигляді Лігі Націй, а пізніше Організації об'єднаних націй. Внесок президента Америки в підписання Версальського мирного договору і формування післявоєнної міжнародної політичної системи в 1919 році були відзначені Нобелівським комітетом. Премію вручено з формулюванням «За привнесення фундаментального закону людяності в сучасну міжнародну політику».

Ставлення до виголошених американським лідером тез було неоднозначним навіть у союзників. Лідери Франції та Англії спершу назвали їх утопією. Позицію господаря Білого дому як фікцію, створену для поширення американської гегемонії, критикували партії різного політичного спектру. В той же час ідейні противники не могли її недооцінити, тому активно брали представлені позиції на озброєння. Варто підкреслити, що хоча президент США безпосередньо брав участь в мирних перемовинах, Версальський договір не був прямим втіленням декларованих ним принципів міжнародної дипломатії. Це було добре відомо в Німеччині, що сприяло поляризації політичних симпатій німецького суспільства. Навіть народження націонал-соціалістичної ідеології можна вважати реакцією на спотворену реалізацію «пунктів» президента Вільсона.

Програма післявоєнного міжнародного порядку була розпрацьована президентом США на протязі довшого часу. 18 грудня 1916 р. він направив воюючим державам ноту з пропозицією вироблення конкретних умов загального миру, а 9 січня 1917 р. зробив відповідну заяву в сенаті Конгресу США. В загальних рисах американський лідер запропонував усім країнам прийняти доктрину Монро, досягти демократичного миру без анексій і контрибуцій, визнати рівність усіх народів, свободу морів і торгівлі.

Декларації президента Вільсона сприяли консолідації українського руху, внесенню українського питання на порядок денний міжнародних форумів. Українські організації одними з перших відгукнулись на заяви Вудро Вільсона. В цей час ще не існувало ні УНР, ні Центральної Ради, українські партії діяли підпільно. Союз визволення України передав американському послу у Відні наступний лист:

«Ваша Ексцеленціє!

У відручнім письмі президента З. Д. А. до сенату з дня 22 січня піднесено великі слова про волю всіх народів і пра-

во кожного народу до самостійного державного життя. У зв'язку з проголошенням тих великих слів, дозволяємо собі звернути увагу п. президента, що під російським пануванням стогне в неволі великий 35-мільйоновий український народ, позбавлений елементарних національних прав, навіть права уживання своєї мови в письмі й слові; що Росія, вирушивши нібито на визволення австрійських слов'ян і зайнявши Буковину і частину Галичини, заселені українцями, які користають під австрійським пануванням зі свободи національного розвитку, знищила тут всі придбання української національної культури, посуваючися аж до заборони українського слова. Український народ в Росії все змагав і змагає до самостійного державного життя і згадане письмо п. президента управнює нас до надії, що ті змагання знайдуть попертя у п. президента, згідно з проголошеною ним засадою свободи і рівності народів» [2, с. 60-61].

Свій лист на адресу президента США в цей час вислала також Рада Товариства українських поступовців. Право на самовизначення народів в ньому пов'язувалося з руйнівною національною політикою як російського, так і австрійського урядів: «Виходячи на люди з гаслом визволення австрійських українців, Росія за час окупації Галичини зруйнувала культурні здобутки і працю багатьох поколінь, покинувши там по собі справжню пустиню. Але разом із тим і Австрія, заводячи автономію Галичини, щоб догодити дужчому тут елементові – польському, ставить галицьких українців перед перспективою нової підлеглисти, нового утиску. Трагедія, що переживає український народ, ще збільшується тим, що справедливі його домагання національного самоозначення стрічаються з упертим нехтуванням з обох боків: росіяни вважають українців за частину російського, поляки – за частину польського народу» [3, с. 17].

Початок Берестейських мирних перемовин спонукав президента США прискорити працю над планом облашту-

вання післявоєнного світу [10, с. 85]. В день коли в Бересті мала розпочатись мирна конференція Вудро Вільсон виступив в американському Конгресі з доповіддю в якій висунув «14 пунктів». Попри загально негативне ставлення до сепаратних перемовин Вільсон схвально оцінив Берестейський переговорний процес, високо оцінив заяву про принципи мирного врегулювання і засобів його досягнення зроблену «російськими представниками». Пункти плану Вудро Вільсона мали бути відповіддю на історичний виклик кинутий російським урядом.

Не тільки Берестейські переговори вплинули на позицію Вільсона, але й сам він став її опосередкованим учасником. З його думкою рахувались, брали до уваги в момент прийняття рішення. Чи не найбільш позитивну оцінку запропонованим президентом США принципам дав учасник перемовин в Бересті, міністр закордонних справ Австро-Угорської імперії Оттокар Чернін: «Його програма містила в собі цілий світ надій» [8, с. 221]. Звичайно, це був непростий вибір, в новій системі координат не було місця старим принципам, тим не менше вона давала можливість вийти з глухого кута Першої світової війни на взаємовигідних умовах: «Програма Вільсона була разючим контрастом до тих мирових проектів, що їх узгоджено було в Лондоні, ще 1915 р.. Нова зоря зійшла по тамтій стороні океану. Очі всіх звернулись в бік Америки. Сильна людина виступила на перший план та могутньою своєю ідеологією розтрощила лондонські резолюції в справі розбору Австро-Угорщини, створення вільної Польщі та поширення границь Росії. Одним словом, отворила браму для розумного миру» [5, с. 10].

Перш за все, в контексті майбутньої долі Російської імперії, американський президент звернув увагу на польське питання. Незалежній польській державі присвячено окремий одинадцятий пункт. Дуже важливими були коментарі

Вудро Вільсона до виголошених пунктів. Відроджена Польща, на його думку, мала охопити території які були «замешкані безумовно польською людністю». В жовтні 1918 року автор «14 пунктів» пояснив: «Те, що признається слухним для поляків, мустить бути признане фінам, литовцям, латишам і, правдоподібно, українцям» [7, с. 175]. Отже за народами, які не могли похвалитися тривалою державною історією також визнавалось право на політичний суверенитет: «З того часу ті національні підмети вже появилися і нема сумніву, що їм буде дана можливість для вільного розвитку. Тому Мирова конференція повинна визнати де-факто цілий ряд таких держав, як Фінляндія, Литва, Україна. Це визнання має бути тимчасове, доки не будуть скликані Національні збори й усталені границі на основі етнічного принципу» [6, с. 1271].

Хоча саме українська делегація підписала перший сепаратний мирний договір, з самого початку вона виступала, посилаючись на добру волю світових лідерів, за загальний мир. В момент дискусій над майбутнім мирним договором 13 січня 1918 року голова української дипломатії, генеральний секретар закордонних справ Олександр Шульгин заявив: «Можливо, що ми змушені будемо заключити прелімінарний мир, але можливо, що й загальний мир, до якого ми прагнемо, недалеко; я вже згадував про ноту Вільсона. Становище наше зараз трагічне, але все ж гадаю, що обставини складуться так, що ми не будемо змушені вести переговори про сепаратний мир» [9, с. 107–108].

Оскільки ситуація, викликана військовою інтервенцією російського уряду, погіршувалась український уряд був змушений прискорити процес підписання мирного договору. Україна могла бути суб'єктом міжнародного права, який мав право до підписання міжнародних угод, тільки як самостійна держава. Тож проголошення політичного суверенітету, так званого Четвертого універсалу Української

народної республіки, було тісно пов'язано з переговорами в Бересті. Один з ініціаторів декларації незалежності Микола Міхновський, ідеолог Української народної партії, який виніс на засідання Центральної Ради відповідну резолюцію, серед найважливіших аргументів на користь такого рішення назвав декларацію Вудро Вільсона, яка проголосила облаштування післявоєнного світу на принципах визнання самовизначення та рівноправ'я народів.

Прискорене підписання Берестейського миру було викликано вкрай складними обставинами. Граф Оттокар Чернін добре розумів, що позицію президента США розділяють далеко не усі. Він також побоювався, щоб у світових лідерів не склалося враження, що Берестейська мирна конференція суперечить загальному миру і дуже втішився дізнавшись ставлення до неї автора «14 пунктів»: «З другого-ж боку йшла небезпека, що Вільсон, єдиний державний діяч у світі, який готов був піддержувати мир спільного порозуміння, готов через наш мировий договір змалювати собі зовсім фальшивий образ щодо наших намірів. Я сподіявся тоді – і в цьому я не помилився – що ця талановита голова зрозуміє ситуацію і побачить, що ми находились у примусовім становищі. Його промови, виголошені на нашу адресу після Берестейського миру, потвердили правдивість моїх здогадів». Таким чином Берестейський мир вимушено став першим прикладом практичної реалізації принципів плану Вудро Вільсона. «Саме перша Україна, з поміж усіх на світі поневолених народів, була в тому часі самовизначилася і як незалежна держава заключила для себе корисний мирний договір» [4, с. 21].

Українське питання, винесене на порядок денний Берестейським мирним договором, активно обговорювалось в період скликання Версальської мирної конференції. Українськї політики неодноразово посилались на план Вудро Вільсона: у Меморіалі президента Української Національної Ради

Євгена Петрушевича від 26 листопада 1918 року, у відозві голови Директорії Української народної республіки Володимира Винниченка «До всіх народів і їх урядів» від 28 грудня 1918 року, у зверненні голови Хотинської Директорії Івана Лискуна від 21 січня 1919 року та інших. В цей час голова та інші члени американської делегації отримали можливість порівняно добре розібратись в історії українського національного руху, оцінити перші кроки реалізації права на самовизначення, зроблені його представниками. Осінню 1918 року в США на замовлення уряду були видані окремими книгами збірки документів: «Мирні переговори між Росією і Центральними державами» і «Тексти мирного договору з Україною з картами». Матеріали для них були зібрані в столицях нейтральних держав Стокгольмі і Амстердамі. Книга, присвячена мирному договору з Україною, вийшла під редакцією відомих науковців, президента географічного товариства Америки Мак Джеферсона і антрополога Елін Семпл. Завдяки ній широке коло політиків змогли познайомитись з загальними особливостями історії, культури України, протоколами засідань мирної конференції, пунктами мирного договору. Під час Берестейських перемовин підіймалось багато актуальних для українців питань, запропоновано різні механізми вирішення суперечливих моментів. Цей досвід реалізації права на самовизначення збагатив світову дипломатичну практику і став важливим підґрунтям для міжнародного визнання суверенітету української держави.

Через віру у людську здатність до мирного вирішення глобальних проблем критики вважали Вудро Вільсона популістом, утопістом та мрійником. Погодитися з такою оцінкою складно. Адже президент США був професійним юристом, вченим, прихильником прагматичного підходу в політиці та глибоко цікавився історією міжнародного права. Декларована ним можливість прогресивних змін між-

народної політичної системи спиралась на багатий досвід еволюції права. Позиція українських політиків в справі міжнародного визнання української республіки, в тому числі в період підготовки та підписання Берестейського миру, значною мірою спиралася на принципах міжнародної співпраці, визначених Вільсоном.

— Література

1. Головченко В. І., Солдатенко В. Ф. Українське питання в роки Першої світової війни: Монографія. — К. : Парламентське вид во, 2009. — 448 с.
2. Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914-1921 рр.). — Чернівці: Чернівецька обласна друкарня, 2009. — 512 с.
3. Дорошенко Д., Історія України. 1917–1923 рр. Том 1: Доба Центральної Ради – Нью-Йорк: Видавнича Корпорація “Булава”, 1954–460 с.
4. Рибак М., Мировий договір у Бересті Литовському// Самостійна Україна, Ч.2(192), 1965. — с.2–22.
5. Рибак М., Мировий договір у Бересті Литовському// Самостійна Україна, Ч.5(205), 1965. — с.7–11.
6. Мельник М., Міжнародно-правні основи Берестейського миру//Визвольний шлях, Ч.11(260), 1969. — с. 1265-1277.
7. Пастернак Є. Нарис історії Холмщини і Підляшшя. — Торонто, 1989. — 404 с.
8. Симоненко Р. Г., Імперіалістична політика США щодо України в 1917–1918 рр. — К.: В-во АН УРСР, 1957. — 304 с.
9. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах. — Т. 2: 10 грудня 1917 р. — 29 квітня 1918 р. — К.: Наукова думка, 1997. — 424 с.
10. Федорович В., Україна і світова політика [Текст] : етапи на шляху українського державотворення: Вибрані статті. — К. : Ярославів Вал, 2003. — 416 с.